

„... kada šaj chudľom pal e daj pal o dad“ /
 „... asi jsem to pochytila od rodičů“

Rozhovor s Ilonou Ferkovou³

Ilonu Ferkovou z Rokycan, která v roce 2026 slaví své sedmdesáté narozeniny, jsme se rozhodly požádat o rozhovor. Aktivismus této angažované ženy vždy vycházel z její potřeby podpořit lidi, kteří žijí kolem ní. Ať už se jednalo o soubor Amare neni, který vedla na přelomu osmdesátých a devadesátých let, o její působení na pozici koordinátorky v rokycanské romské mateřské škole zapojené do projektu Začít spolu na začátku devadesátých let, nebo o Asociaci rokycanských žen, kterou spoluzakládala v první dekádě nového milénia s podporou organizace Slovo 21 a ženské skupiny Manuše. Je nepřehlédnutelnou osobností na veřejných setkáních a čteních, včetně workshopů pro děti školního věku.

Její práce pro lidi kolem ní je ovšem mnohem méně veřejně připomínaná, neboť Ilona Ferková je známá především jako etablovaná autorka. S povzbuzením Mileny Hübschmannové začala tvořit na konci osmdesátých let a od devadesátých let pravidelně svoje texty publikuje, v současné době v nakladatelství Kher – viz např. poslední román pro mládež Amen (2023) a soubor povídek Ještě jedno, Lído! Kaštánkovy příběhy z herny (2020) – zmíněný v rozhovoru (podle hlavního hrdiny) jako Kaštankus. Zapojuje se do aktivit skupiny romských literárních tvůrkyň Paramisara, fungující v rámci organizace Slovo 21. I pro svou tvorbu si Ilona Ferková vybírá témata ze života lidí, kteří žijí kolem ní, všímá si jejich potřeb, nenaplněných tužeb, ale i jejich problémů. Je člověkem, který má rád život, lidi, zábavu, a zároveň má i potřebu vyjadřovat se k problémům, kterým Romové a Romky čelí. S hrdoostí se odkazuje na svou komunitu a není náhodou, že její historii mapuje nejen umělecky – její vůbec první povídka tematizovala dopady sterilizační kampaně na Romky a jejich rodiny – ale i dokumentárně: pro časopis Romano džaniben (1995) například psala o historii Romů v Rokycanech.⁴ Kromě prozaické tvorby se věnuje i divadlu jako žánru, ve kterém může komunikovat s lidmi o složitých věcech a veřejně sdílet romskou zkušenost. V rozhovoru se věnuje představení divadla Trajo Djelem, djelem (2022). Hra tematizuje zkušenosti

1 Lada Viková působí na KSKA FF Univerzita Pardubice. E-mail: Lada.Vikova@upce.cz

2 Helena Sadílková působí na Oddělení romistiky, ÚESEBS FF UK. E-mail: helena.sadilkova@ff.cuni.cz

3 Jak citovat: Viková, L., Sadílková, H. (2026). „...kada šaj chudľom pal e daj pal o dad“ / „...asi jsem to zdědila po svých rodičích“ – Rozhovor s Ilonou Ferkovou. *Romano džaniben* 33(1): 53–74.

DOI: <https://doi.org/10.66576/yc2c1h19>

4 Upozorňujeme i na další texty Ilony Ferkové publikované v *RDž* (2000, 2006, 2008, 2019, 2022, 2025).

Romů a Romek s emigrací po roce 1989 v kontextu extrémních projevů rasismu. V současné době ale Ilona Ferková účinkuje také v představení divadla utlačovaných Příběhy přeživších, kde romští potomci přeživších perzekuce z doby druhé světové války divadelně ztvárňují svoje zkušenosti se současným českým rasismem, jehož součástí je i schvalování holokaustu.

Pisinav romanés perdal o Roma

LV: Kana tu dikhlal perševar o tekstos, so sas irimen romanés?

IF: Ta kada has pre ajso sgejlipen perdal o romane spisovačela u odoj sikhľuvahas, sar te pisinel jednotnones. E Margita Reiznerovo kodoj genelas peskeri giľutni Kaľi ruža, a me phendom la Katkake Mikovo: „Dikhes, Katko, savi šukar amari čhib? Sar joj thovel o lava šukares paš peste?“ Has odoj mek e Tera Fabianovo, e Margita Reiznerovo, e Katka Mikovo the aver. Sako kodoj genelas, so pisinelas. Paľis avľam varekaj pro trin đives a odej samas buter džene – imar o Andrej Giňa, o Emil Cina, o Gejzas Demeter, o Janko Horváth tiš. Sikhľuvahas, sar te irinel žužes romanés. Na džalas mange, furt mange džanas gadžikane lava. Paľis me buter the buter phiravas la Milenaha – a oj man sikhavelas romanés te pisinel! [asal] Ale oda sa has až pal e revolucija. Angle revolucija na pisinavas nič romanés.

LV: So andre Amare neni? Phenahas mange, hoj tumen gondolindan avri duj sloki kije jekh phurikaňi giľi, ta sar kola neve lava tumen irinenas?

IF: Oda avka has, ale soske kada te irinel, te o džuvľa na džanenas te genel? Sas štar džeňa, ta me phendom: tu peske pametines kada, tu kada. Sako jekh kotor. Na irinahas, bo na džanahas sar. Až e Milena man sikhada, hoj romanés šaj the irinas.

HS: Džanehas, hoj o Andrej Giňa imar akor irinelas?

IF: Kada džanahas. O Andrišis has miro bačis, le dadeskero phral. Me šundom pal kada, hoj irinda o paramisa anglo čhave, ta me leske phenav: „Bači, me kamás te genel tumari gendi, pal soste hin.“ – „Joj, čhajori, imar nanel!“ Bičhada la andro nakladatelství u paľis la imar šoha na dikhlä. Phenda, hoj has andre oda, so leskeri daj, miri baba, leske vakerlas, kajse paramisa, so pes le čhavege vakernas. Mange pes tiš pačisaľolas, sar jov pisinelas. Bo ov tiš but predžidila, but šunda a tiš avke pisinlas čačikane vakeribena: so pametinelas, so predžidila vaj so šunelas – avka sar the me. Bo avke, so genavas vareso aver, ta o Roma pisinenas ča pal e osada, pal o čoripen a avka. Ale ov pisinelas čepo aver a me tiš čepo aver.

Ilona Ferková | Fotoarchiv Ilony Ferkové

Píšu romsky kvůli Romům

LV: Kdy jsi poprvé viděla text napsaný v romštině?

IF: To bylo na setkání pro romské spisovatele, kde jsme se učili, jak psát tak, aby to bylo jednotné. Margita Reiznerová tam četla svou báseň Kaľi ruža a já jsem řekla Katce Mikové: „Vidíš, Katko, jak je ta naše řeč krásná? Jak krásně klade jedno slovo k druhému?“ Byly tam ještě Tera Fabiánová, Margita Reiznerová, Katka Miková a další. Každý tam přečetl, co napsal. Pak jsme zas zajeli někam na tři dny a tam nás bylo víc – tam byl už i Andrej Giňa, Emil Cina, Gejza Demeter, taky Janko Horváth. Učili jsme se, jak psát čistě romsky. A nešlo mi to, pořád se mi tam pletla česká slova. Později jsem víc a víc jezdila s Milenou – a to ona mne učila romsky psát! [smích] To ale bylo až po revoluci. Před revolucí jsem v romštině nenapsala nic.

LV: Jak to bylo u Amare neni? Říkala jsi mi, že jste si dvě sloky k písničky vymyslely, tak jak jste si tu novou část zapsaly?

IF: To je sice pravda, ale k čemu by nám bylo něco si zapisovat, když ty ženy neuměly číst? Byly čtyři, no tak jsem řekla, ty si zapamatuj tohle a ty tohle. Každá měla jednu část. Nezapisovaly jsme to, protože jsem ani nevěděla jak. Až Milena mi ukázala, že romsky se může i psát.

HS: Věděla jsi, že Andrej Giňa už tehdy psal?

IF: To jsme věděli. Andriš byl můj strýc, byl to bratr mého táty. Doslechla jsem se, že napsal knížku pro děti, tak mu říkám: „Strejdo, chtěla bych si přečíst vaši knížku, o čem je.“ – „Holka zlatá, ta už neexistuje!“ Poslal ji do nakladatelství a pak už ji nikdy neviděl. Říkal, že v ní bylo to, co mu jeho maminka, moje babička, vyprávěla, takové pohádky, co se vyprávěly dětem. Mně se taky moc líbilo, jak právě on psal. Protože on toho taky hodně prožil, hodně slyšel a taky psal podle skutečných příběhů: co si pamatoval, co prožil nebo o čem se doslechl – stejně jako já. Protože jinak, co jsem četla jiného, tak Romové psali jen o osadě, o chudobě a tak. Ale on psal trochu jinak a já taky trochu jinak.

HS: Sar o *Čorde čhave...*?

IF: No! Dikh! Ale kodi ajsi miri perši has *Mosardā peske o dživipen*, pal oda, sar podphandenas le Romñen. Oda has avka: džavas andre buti tosara, dikhavas odoj jekha čha, so amen phirahas jekhetane ke Plžña mašinaha. „Čhaje, ajsi sal varesavi zrunderi, so pes ačhila?“ Terñi has, phenelas mange, sar gejla pre Slovensko, phende lake, hoj chudela vaše biš ezera, na chudla. U akana daral te džal khere. Ta oda sas miro agor. Diñom la Margitake, so has akor e editorka andre Romañi čhib, avka pes vičinlas o nakladatelství, so kernas kole sanore gendora andre devadesata berša. A joj mange odi gendi vidiña. Palis kerdom kole *Čorde čhave* – oda has tiš, so džanavas, hoj pes ačhila. Kavke šunavas, so vakernas. Me irinav, so hin čačes.

LV: Avka sar the o *Amen...*

IF: *Amen* irinavas ke miri phen. So mange kampelas te džanel, ta latar phučavas. Bo oda has lakere berša, lakere kamaratki. Ta joj mange vakerlas pal kada sa. Oda zachudla avka: genavas adej Rokicañate andre škola andal o Kaštankus a sas odoj ajse bareder čhaja. Dikhav, hoj pes lenge na pačisalo. Ta phučlom lendar – phenen: „Joj, neno, oda kajso, no, šukar, ale amen bi kamás vareso, so n’ela anglo phure. Amenge kada nič na phenel. Pisinin vareso kajso perdal amende.“ Ta vaš oda chudlom te pisinel o Amen. Ale na džanav, kaj kola čhaja, možno imar daja hine, možno bi pes lenge akana feder pačisalolas o Kaštankus! [asal] A akana man hin kajso žhavo tema – kerava gendi pal ajse duj džuvlija, o lesbi, so dživen adaj, Rokicañate. So duj gadžija, ale me pisinava romanes. Džanen, soske kada kamav te pisinel? Bo anglo Roma hin kada furt tabu. Vičindom len maškar amende, kana has jekh kajsi oslava pre fara, sar has e Karačoña, a dikhlom kodoj, hoj o Roma na džanen, so jon cerpinde. Vaš oda kamav pal lende te pisinel.

LV: A tu, kas rado genes le Romendar?

IF: Mange pes igen pačisalo e Margita, o Andrišis, e Lackovo – *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. U som rado, hoj sam akana kajso timos, so pes sdžas, vakeras, pomožinas peske. Imar keci berš amen džanas u na šundom mek, hoj kaja hin barikañi abo vareso kajso. Naopak. Phenas peske šukares: „Evo, Květo, kada has igen šukar vakeriben.“ Džanes so, te vareso pregenes abo dikhes vareso, so kerelas Rom a kerelas mištes, ta hin tuke kavka lačhes. Lačhes mange, hoj thovav o bariben andro Roma – a oda jekh, či pisinel, abo či giľavel, hin mange mištes, hoj hin kajse Roma.

LV: Tu korkori irines romanes. Soske le Romenge kempel te irinel the te genel romanes?

IF: Dikh, sar me kavka vakerav, ta thovav andre gadžikane lava. Bo na gondoliñav pal kada, ta phenav normalne [asal]. Ale te kamav te irinel, ta

HS: Jako například *Ukradené děti*...?

IF: No jo, vidíš! Ale moje první byla povídka *Zničila si život*, ta byla o sterilizacích. To se tak jednou seběhlo, že jsem jela ráno do práce a viděla jsem tam jednu holku, se kterou jsme jezdily vlakem do Plzně. „Prosím tě, ty jsi nějaká uplakaná. Co se ti stalo?“ Byla mladičká, vyprávěla mi, jak jela na Slovensko, tam jí řekli, že za to dostane dvacet tisíc, ale nedostala. Teď se ale bojí vrátit domů. Tak to byl můj začátek. Dala jsem to Margitě, která byla tehdy editorka v nakladatelství s názvem Romaňi čhib – vydávali v devadesátých letech ty tenké knížečky. Ta mi tu knížku vydala. Pak jsem publikovala *Ukradené děti* – a to bylo podle skutečných příběhů, které jsem znala. Prostě jsem poslouchala, co se vyprávělo. Píšu o tom, co je pravda.

LV: Stejně jako i *Amen*...

IF: *Amen* jsem psala u své sestry. Když jsem si potřebovala něco ověřit, hned jsem se jí mohla doptat, protože to byla její doba, šlo o její kamarádky. To začalo takhle: měla jsem čtení tady v Rokycanech ve škole, četla jsem z Kaštánka a byly tam takové starší holky. Vidím, že se jim to nelíbí. Tak jsem se jich zeptala, a říkají: „No jo, teto, ono je to takové, no, hezké, ale my bysme chtěly něco, co nebude jen pro staré. Nám tohle nic neříká. Napište něco pro nás.“ Tak proto jsem začala psát *Amen*. Ale nevím, kde jsou ty holky dneska, možná už jsou to mámy a možná by se jim dneska spíš líbil Kaštánek! [smích] A teď mám takové žhavé téma – napíšu knihu o takových dvou ženách, co jsou lesby a žijí tady v Rokycanech. Obě jsou Neromky, ale já to napíšu romsky. A víte, proč to chci napsat? Protože pro Romy je tohle pořád tabu. Pozvala jsem je k nám, když byla taková oslava na faře, bylo to o Vánocích, a viděla jsem, že si Romové vůbec neuvědomují, co všechno tyhle dvě vytrpěly. Kvůli tomu o nich chci psát.

LV: Které z romských autorů máš ráda ty?

IF: Mně se moc líbí Margita Reiznerová, Andrej Giňa, Lackové *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. A jsem taky moc ráda, že jsme teď taková skupina, co se scházíme, povídáme si, pomáháme si. Známe se už kolik let a ještě jsem neslyšela, že by se některá nějak povyšovala, nebo něco takového. Naopak. Vzájemně se podporujeme: „Evo, Květo, to byla moc pěkná povídka.“ Víš, to je tak: když něco přečteš nebo vidíš něco, na čem dělal Rom a povedlo se mu to, tak je ti krásně. Dělá mi dobře, když mohu být hrdá na Romy – a je jedno, jestli píše nebo zpívá, mám radost, že takoví Romové jsou.

LV: Sama píšeš romsky. K čemu Romové potřebují, aby se psalo a četlo romsky?

IF: Podívej, jak tady teď mluvím, derou se mi tam gádžovská slova. Protože o tom nepřemýšlím, mluvím – jak se hezky česky říká – normálně [smích]. Ale když chci

thovav odoj sa o romane lava. Na kamav, kaj odej te jel aňi jekh gadžikano lav. Palis mange irinen: „Hej, ta sar kada hin? Keres pestar spisovatelka a kada the kada gadžikano lav!“ Ta tiš vaš oda me kamav, kaj odoj te jel ča romane lava. A soske? Bo he kavkes vakeren o čhave, chuden the o čhave akana romanes te vakerel. The o raklore abo raklija! Na sa, aľe thoven romane lava: „Čhaje, počkej!“ abo „More, so keres?“ Kada kampil te phenel le čhavage: „Te vakeres romanes, ta oda nane ladž, ta oda tiri čhib. Dikh, sar o Vietnamci vakeren vietnamski a akana o Ukrajinci ukrajinski. A soske bi tu ladžahas vaš kada, hoj vakeres romanes? Amen tiš hin kaja romaňi čhib amari. Džanes, s’oda? Šaj vakeres pre calo svetos, kaj hin Rom, savorenca šaj vakeres.“ He mire čhavage phenav, hoj te sikhľon – te džana varekaj, mi achalľon. Bo gadže nľgda na avena. Me pisinav romanes perdal o Roma.

Phenlas pes: Sa džal avri Rokicaňatar

HS: Džanav, hoj adaj Rokicaňate, has ajsi zoraľi komunita, so ľikerlas e čhib, aľe na ča e čhib...

IF: Andre kada foros Rokicaňa avle o Roma pal e Slovensko pašal o Prešovos andro berš 1946, ajsi jekh sorta – the džanenas pes, the na džanenas. Peršo kadaj Rokicaňate has miro dad le šougoriha – o Karol Daňo the o Štefan Tomáš. On duj džene avle ke Praha, pro Maňini, u odoj šunde, hoj Rokicaňate hin fabriki – e Patronka, o Kovohutě, kaj kampelas pre kaja buti but manušen – the khera. Ta miro dad le šouhoriha gele u phučle, či mek šaj aven aver manuša. U phende, mi aven, hoj adaj ehin o lagros, so bešenas adaj či Němci či ko, hino čučo, šaj odoj bešen o Roma a takoj len lena andre buti. Avke ada džalas muj mujestar, a kavke pes adaj zgele – o Giňovci, o Duždovci, o Horváthovci, o Daňovci a o Mikovci, pandž familiji. Sa gele te kerel andre kale fabriki a andre koda lagros bešenas andro jekh baro kher. Palis pes zborinelas u chudenas khera, rozgele pes pal calo foros.

HS: A has adaj but džene, so kerenas vareso perdal aver Roma. Pre save džene olendar tu korkori leperes? Pre save kampil te leperel?

IF: Ta phenav tuke, hoj me važinavas savorenge, bo sako vareso džanelas. O Giňovci sas lavutara. On džanenas te bašavel maj dojekh dženo. A jekh kajso Rom, so me leske but važinavas, oda has o Belas Dužda, o Pagur. Savore leske strašně važinahas. Lavutaris has, aľe kajso lavutaris, čačes Devlestar. Kana somas cikňi, me rado phiravas pal o Roma a šunavas, so vakernas, sar o bači bašavnas. Ko Belas bešavas calo đives. Has len andro kher cimbalma, les has šov murša a savore mušinenas te džanel pre varesoste te bašavel. O phureder čhavo bašavelas pre gitara, aľe o dad les delas te bašavel pre cimbalma – ta tiž cimbalmošis sas lačo. A kola aver čhave tiš sikhľonas pre gitara, korkore pestar, on imar kamenas

psát, tak používám jen romská slova. Nechci tam mít ani jedno slovo přejaté. Pak mi třeba píšou: „Hele, co to je? Děláš ze sebe spisovatelku a máš tam tohle a tohle české slovo!“ Tak i kvůli tomu tam chci mít jen romská slova. A proč? Protože takhle mluví i děti, teďka začínají i děti mluvit romsky! Ale i ty neromské holky, neromští kluci! Ne všechno, ale sem tam používají romštinu: „Čhaje, počkej!“ nebo „More, so keres?“ A je potřeba romským dětem říkat: „Když mluvíš romsky, není to ostuda, vždyť je to tvůj vlastní jazyk. Podívej, jak mluví Vietnamci vietnamsky a teď Ukrajinci ukrajinsky. A proč by ses ty styděl za to, že mluvíš romsky? My máme taky naši řeč – tu romskou. A víš, co to znamená? Romsky můžeš mluvit po celém světě, kde jsou Romové, tam se domluvíš.“ I svým dětem to říkám, aby se učily – když pak někam půjdou, ať rozumí. Protože gádžové z nich nikdy nebudou. Já píšu romsky kvůli Romům.

Říkalo se: Hlavní město jsou Rokycany

HS: Tady v Rokycanech byla vždycky taková velice silná komunita, držela se tu romština, ale nejen to ...

IF: Do tohoto města, do Rokycan, přišli Romové ze Slovenska z okolí Prešova v roce 1946, byli z jednoho kraje a znali se mezi sebou, i když taky ne všichni. Jako první sem do Rokycan přijel můj táta se švagrem – Karol Daňo a Štefan Tomáš. Dojeli spolu do Prahy, na Maniny, a tam se doslechli, že v Rokycanech jsou továrny – Patronka a Kovohutě, kde na práci potřebovali nové dělníky – a taky byty. Tak tam můj táta a jeho švagr vyrazili a ptali se, jestli mohou přijet i další lidé. A řekli jim, ať přijedou, že je tu tábor, ve kterém pobývali Němci nebo kdo, je už prázdný, tak se tam můžou Romové ubytovat, že prý je vezmou hned do práce. Vzkázali to dalším, a tak se tady sešli – Giňovci, Duždovci, Horváthovci, Daňovci a Mikovci, celkem pět rodin. Všichni se přihlásili na práci do těch továren a bydleli v tom táboře všichni v jednom domě. Ten se pak zbořil, dostali byty a pak už bydleli po celém městě.

HS: A bylo tu hodně lidí, co dělali něco pro Romy. Na které z nich ty sama vzpomínáš? Na které by se nemělo zapomenout?

IF: Řeknu ti, že já jsem si vážila všech, protože každý z nich něco uměl. Giňovci byli muzikanti. Všichni do posledního uměli hrát. A koho jsem si opravdu moc vážila, to byl Béla Dužda, zvaný Pagur. Jeho jsme si vážili všichni. To byl muzikant, ale takový muzikant, co má nadání skutečně od Boha. Jako malá holka jsem moc ráda chodila po Romech a poslouchala jsem, co si vyprávěli a jak strejdové hráli. U Bély jsem proseděla celé dny. Měli doma cimbál. On měl šest synů a všichni museli umět na něco hrát. Nejstarší hrál na kytaru, ale táta ho k tomu dal hrát i na cimbál, takže byl i výborný cimbalista. I ti další se naučili na kytaru, sami od sebe, chtěli hrát už tu moderní hudbu. Jéňa pak založil Kale a Dežo hrál s Idou. Béla dal

oda moderno te bašavel. O Jeñas paľis and'a o Kale a o Dežis la Idaha bašavlas. O Belas mek diňa andre kopa e cimbalovka – iľa le Karoľis, la Věrakro dad, leske phenahas Jakhas, u kerde cimbalovka. O Andrišis has lengero kapelňikos, džanelas te vibavinel sa. Sar has adaj Ex Plzeň, 1966 abo 1967, ta vičinde len kodoj te bašavel, pal kada pes but vakerelas. Oda has avka sar hin kole Brněnské veletrhy, ale Plžnate has o chabena – savore tovarni the firmi, so kernas konzervi the kajse virobki, ta odej pes sdžanas a sikhavenas. A odoj vistupinlas e Pilarka tiš a sar joj šunda len te bašavel, ušřila a gejl'a ko Belas Dužda, so cirdelas caľi banda, phenda leske, hoj hin sar profesionalno lavutaris a čumidľa les pre leskero šero. Kada pes avka vakerlas maškar o Roma.

Ta oda has perše e cimbálovka. O Andrišis paľis kerďa lengeri kapela, jon bašavenas kajso pop, ale he čardaša. Pisinav pal kada andre *Amen*. Sar mušinenas te kerel skuški, te šaj vistupinen. O Andrišis priavľa, hoj te giľavena rusiko giľi, dena len oda razitko, že šaj. Lengero harmonikaris, o Modris, les has ajso hlasos, sikhlo, džanes [asal], tak ov nacvičinda kaja giľi. A o skuški kerde *eins zwei*.

Paľis gejl'a avri o Kale. E Věra ňisostar nič iľa le muršen, gejl'a ko Sokolovos pro festivalos, vikhelde kode varesavi cena a imar ačhile – o Kale. Oda has gadžikano festivalos – talam regionalno Porta – Sokolovoste. Me odej lenca somas, bo o rom lenca bašavlas. Ale či oda has 1988? Akor imar avľa he o Točkolotoč, ale on, o Kale, avle perši raz a takoj vikhelde.

LV: A has odoj tiš o Emil Ščuka? Abo kana tu les dikhľal perševar?

IF: Le Emilis dikhľom perševar imar v osemdesátým šestým. Džanas pre Východno, pro festivalos. Adarig džalas mek odi cimbalovka – o phure, jon gejle, e Věra Bílá, a o Andrej Giňa bo ov has kapelňikos he kodej he kadaj. O Emilis avľa autobusiha peskere kolegenca, so len has e grupa Romen, avle pro foros, odoj amaren te naložinel. Me korkori pre Východná na džavas, bo akor somas khabňi la čhaha, ale ov – o miro – džalas la cimbalovkaha te giľavel.

LV: A mek adaj has e Čerčeň...

IF: Kada Čerčeň kerďom me, sar peršo. O čhaja kamenas te giľavel he te khelel, ta phirnas k'amende te probaľinel, talam ochto eľta čhajora u e cikňi Anička Mikovo giľavlas. Paľis preile o Štefan Červeňák la romňaha, la Aňinkaha, calo suboris Čerčeň, bo man imar na has kana, bo miri čhaj, so mange ulřila, has mek cikňi. Avle mek but čhajora, chudle lenca te kerel. Ale akana o bareder čhaja pal ma avenas, hoj kamen tiš te giľavel. Ta kerďom mek vareso ole bare čhajenca, le romňijenca – Amare neni. Mek angle revolucija oda sas, 1986 abo 1987? Amare neni giľavenas andro Holoubkov – odej has amen festivalos baro, paľis tiš Prahate a paľis andro 1988 gejl'am společne pro folklorno festivalos ke Stražňica. A paľis pes chudle o čhave – ola terne – a kerde Le čhavendar, chudle te bašavel u tiš ačhile popularna.

předtím dohromady ještě cimbálovku – přibral Karola, tátu Věry Bílé, říkalo se mu Jakhas, a založili spolu cimbálovou kapelu. Andriš, tedy Andrej Giňa, byl jejich kapelník, protože uměl všechno zařídit. Když se konala Ex Plzeň, v roce 1966 nebo 1967, tak je tam pozvali, aby tam hráli, o tom se později hodně vyprávělo. To bylo jako jsou ty Brněnské veletrhy, ale v Plzni to bylo zaměřené na potraviny – všechny ty továrny a firmy, co vyráběly konzervy a podobné výrobky, tak se tam sjely a vystavovaly. A vystupovala tam i Pilarka, a ta, když ty naše slyšela hrát, prý vstala a došla až k Bělovi Duždovi, který celou tu skupinu táhl, a řekla mu, že hraje vážně jako profesionální muzikant, a políbila ho. O tom se pak mezi Romy hodně povídalo.

Takže to byla nejdřív ta cimbálovka. Andriš pak založil vlastní kapelu, oni hráli už takový pop, ale taky čardáše. O tom právě píšu v *Amen*. Jak museli skládat zkoušky, aby mohli vystupovat. Andriš přišel s tím, že když zazpívají ruskou píseň, tak jim to razítko, aby mohli hrát, dají. Jejich harmonikář, Modris, měl takový krásný školený hlas, víš [smích], tak si tu písničku nacvičil. A zkoušku pak složili *eins-zwei*.

Potom vznikli Kale. Věra z ničeho nic vzala kluky, jela na festival do Sokolova, vyhráli tam nějakou cenu a takhle vznikla ta kapela – Kale. Byl to nějaký neromský festival – možná regionální Porta nebo co – v Sokolově. Já tam s nimi tehdy byla, protože s nimi hrál můj muž. Ale kdy to bylo, jestli v roce 1988? Tehdy tam přijel i Točkolotoč, ale ti naši, Kale, přijeli poprvé a hned vyhráli cenu.

LV: A tam byl i Emil Ščuka? Nebo kdy jsi ho viděla poprvé?

IF: Emila jsem viděla poprvé už v osmdesátém šestém. Jelo se tenkrát na festival ve Východné. Odtud jela ta cimbálovka – ti staří, ti tam jeli, a Věra Bílá a Andriš, protože on dělal kapelníka i jim. Emil přijel autobusem se svými kolegy, jak měli tu skupinu Romen, přijeli na náměstí, aby tam naše nabrali. Já sama jsem do Východné nejela, protože jsem právě čekala naši dceru, ale můj muž tam jel jako zpěvák s cimbálovkou.

LV: A ještě tu byla Čercheň...

IF: Čercheň jsem založila vlastně já, jako první. Holky chtěly zpívat a tančit, tak chodily na zkoušky k nám, bylo to asi osm holčiček, už tehdy tam zpívala i malá Anička Miková. Pak celý ten soubor Čercheň převzali Štefan Červeňák a jeho žena Aninka, protože já už neměla čas, moje dcerka, co se mi tehdy narodila, byla ještě malá. Taky tam přišly ještě další malé holčičky, tak s nimi pak začali trénovat. Jenže pak za mnou začaly chodit starší holky, že si taky chtějí zazpívat. Tak jsem založila ještě ten ženský soubor – Amare neni. Bylo to ještě před revolucí, asi v roce 1986 nebo 1987. Amare neni pak vystupovaly v Holoubkově – tam jsme udělali takový velký festival, potom taky v Praze a pak jsme v roce 1988 jeli společně na folklorní festival ve Strážnici. A pak se chytli i další kluci, ti odrostlejší, a založili Le čhavendar, začali hrát a taky se proslavili.

LV: Aľe kada hin phučiben: o lavutara hine the andre aver thana, všadzík, aľe ajso aktivismus sar adaj Rokicaňate odoj nane. Sar oda?

IF: Kada me na džanav, soske – kavka pes predel, aľe na džanav sar. Aľe dikh, kada tuke mušínave te phenel. Sar has pre televíza *Zpívá celá rodina* – andre savo berš kada sas: 1976, 1977? – ta o Andřišís kerdá amenge tiš ajsi sar soutěž *Zpívá celá rodina*, andre Střelnice. Odoj has ajso baro salos, a pandž famelíji, so giľavenas, bašavenas, avle odoj pre kodi soutěž. He o gadže odoj has, aľe ča kale, so has zvedava, pal o vibora a kavka. Pisinenas pal oda tiž andro novinki: „Romové udělali Zpívá celá rodina“. Oda sa kerdá o Andřišís. Paľis trival abo štarval kerdá Miss Roma, mek andal aver fori avle o čhaja. Kajse akce pes kernas. Ta paľis ov kerlas vareso, me keravas vareso, o Ondřej Giňa kerlas vareso... Sako phenlas: „Hlavní město Česka není Praha, ale Rokycany,“ hoj sa džal avri Rokicaňatar.

HS: Mek e školka adaj sas. Sar pes kij'oda dochudľal?

IF: Akor dogejle pal o Ondra Giňa, so has duj berš poslancos, andal odi nadacija Open Society, hoj bi kamenas te keren školki, aľe oda upľne pre aver sistemas sar klasicka školki. A či bi na elas adaj Rokicaňate. Vičindá mange, bo mek adaj has oja Rada rokycanských Romů, ta vičindá amen pre schuza a phenel: „Šaj bi kerdamas kadi školka perdal o čhave?“ A savore: „Romaňi školka? Na, ta kaj! Na džanav, ko phirla? Maj na ena o čhave,“ a kavka he kavka. A me phenav: „Na, šun, kada pes kerla.“ Me geľlom a arakhľom 45 čhaven [asal]. Kerdá pes e schuza, o Roma avle, phendám, kaj keras e školka perdal o romane čhave, hoj odoj avela sa, so kampil, hoj o školkovne na poťinena – avka has – a pro chaben poťinena ča stovka – bo o Ondras phendá, hoj jon sakona zabavatar dopoťinena, sar e kapela, o zbitkos. A našti phenav, o Ondras dodržindá, so phendá. Me geľlom andre školka pes te predstavinel, sar e koordinátorka, aľe e rjaditeľka džanelas, hoj kamav te kerel úklid... Aľe paľis prethoda, bo has len odoj neve paviloni a džanenas, kaj kale čhavage cinaha, so kampil – andal koja nadacija, ko Soroš. Avľa septembris, o Romňija odoj ande le čhaven. Šukar has. Aľe šunen, o daja avenas, pijenas o cigarekľi [asal], o kaveji... Ta so, phuteravas o blaki, na? Imar phirnas, zapojinde pes, sikhadom len paľis, sa has mište. Le čhavenca vakerahas he romanes, he gadžikanes. Bo jon perše na džanenas aňi gadžikanes, aňi romanes lačhes. Me len avka sikhavavas – giľavahas but romane giľa, ta jon paľis imar achalonas, phučenass pal soste kaja giľi, kaja giľi, ta avka. Sa džalas perfektně. Aľe paľis doavľam kij'oda, hoj kampil amenge sponzora.

Ke amende andre školka phirnas pherdo manuša, bo oda has ajsi peršo školka a has perfektno – štar čechika učiteľki, duj romane asistentki a me. Le Romňendar has odoj e Renata Giňovo a mek e Terka Mikovo. A o učiteľki has tiš kajse, prizpusobiva [asal]. A sar adej o džene phirenas, ta avľa tiš te dikhel e Chalupovo andale prezidentsko kancelarija. Pačinelas pes lake. Phenav, hoj rodass

LV: Tady se ale nabízí otázka: muzikanti jsou i na jiných místech, jenže všude takový aktivismus jako zde v Rokycanech není. Jak to?

IF: To nevím, proč to tak je. Nějak se to tu předává, ale nevím jak. Ale počkej, to ti musím říct. Když běžel ten pořad *Zpívá celá rodina* – ve kterém roce to asi bylo? 1976, 1977? – tak nám tady Andriš uspořádal taky takovou soutěž Zpívá celá rodina, Na Střelnici. Tam byl takový velký sál a asi pět rodin, co se v nich zpívalo a hrálo, si tam přišly zasoutěžit. Byli tam i gádžové, ale jen taková, co byli zvědaví, z úřadů a tak. Tehdy se o tom psalo i v novinách: „Romové udělali Zpívá celá rodina.“ Celé to zorganizoval Andriš. Pak také uspořádal asi třikrát nebo čtyřikrát Miss Roma, to sem přijely holky i z jiných měst. Takovéhle akce se tu dělaly. A potom organizoval něco on, něco já, něco Ondřej... Pak se i říkalo: „Hlavní město Česka není Praha, ale Rokycany,“ jako že všechno vychází z Rokycan.

HS: Ještě tu byla ta školka, že? K tomu ses dostala jak?

IF: Za Ondrou Giňou, který byl dva roky poslancem, tehdy přišli z nadace Open Society, že by chtěli vytvořit školky, ale na úplně jiném systému než jsou klasické školky. A jestli prý by to nemohlo být tady v Rokycanech. Zavola mi, protože to tu tehdy fungovala ta Rada rokycanských Romů, takže nás svolal na schůzi a říká: „Zvládli bychom tu školku pro děti udělat tady?“ A všichni: „Romskou školku? To ne, ale kdepak! To nevím, kdo by tam chodil? Tam nebude dost dětí,“ a tak podobně. A já říkám: „Tak to ne, počkej, to se udělá.“ Chodila jsem po rodinách a sehnala 45 dětí [smích]. Uspořádala se schůze, Romové přišli, řekli jsme jim, že děláme školku pro romské děti, že tam budou mít vše, co bude potřeba, že školkovně platit nebudou – tak to taky bylo – a na jídlo budou přispívat jen stovkou – protože Ondra řekl, že z každé zábavy, co uspořádá, doplatí zbytek z toho, co vybere kapela. A musím říct, Ondra svoje slovo dodržel. Já se šla do školky představit jako koordinátorka, ale ředitelka si myslela, že tam chci uklízet... Ale pak obrátila, protože tam měli nové pavilony a uvědomili si, že my tam pro ty děti nakoupíme všechno, co bude potřeba – šlo o podporu ze Sorošovy nadace. Pak bylo září, ženské tam přivedly svoje malé děti. To bylo krásné. A jasně, taky se stalo, že přišly, zapálily si cigaretu a že si vypijí kafičko... Ale co, tak jsem otevřela okna, ne? Hlavně že chodily, zapojily se, poučily se a všechno bylo v pořádku. S dětmi jsme mluvili jak romsky, tak česky. Protože ony z počátku neuměly dobře ani česky, ale ani romsky. Já je to učila tak, že se hodně romsky zpívalo, takže ony pak rozuměly, ptaly se, o čem je tahle písnička a tahle, a tak podobně. Všechno to šlo skvěle. Jenže pak jsme dospěli k tomu, že budeme potřebovat sponzory.

Do školky k nám se chodilo dívat spousta lidí, protože to byla první taková školka a bylo to perfektní – čtyři učitelky, dvě romské asistentky a já. Jako asistentky tam dělaly Renata Giňová a Terka Míková. A ty učitelky byly taky takové přízpůsobivé [smích]. A mezi lidmi, co tam chodili, přišla jednou i paní Chalupová z prezidentské kanceláře. Líbilo se jí tam. Říkala jsem jí, že hledáme

sponzoren u sikhadom lake ajse duje čhajen, phenav – „Na kamen lenge te kerel sar krestno daj?“ [asal] „He, mišto, mišto, kerava lenge krestno.“ U kerdam avka, hoj potinelas lenge o chaben – e daj potinelas sto korun a e Chalupovo lenge dopotinelas, sar angl'oda o Ondra la kapelaha. Džalas mištes, has amen buter ajse kmotri a mek amenge e Petra Buzkovo pomožinda te chudel bareder love pal e automobilka ko Mladá Boleslav. A palis kerdam mix, bo kamahas, kaj adej phiren he o gadžikane čhave. Kaj pes te sprindžaren a hoj palis jekhetane phirena andre škola. Rado adej phirenas, he o gore. Savore mange phenenas bibi – bo avka mange phenenas o romane čhave, ta the o gadžikane pal lende. Mek dži do adađive, kola rakle, imar hin tiž bare, kana pes dikhas pro foros, mek mange pozdravinen – „Ahoj, teto.“ Kajci akce kerdam, joj!

HS: Keci oda džalas?

IF: Štar berš. Začnindam 1994 a me skončindom 1999, odgejlom, ale ačhile odoj mek duj Romňa – u mek duj berš džalas dureder. So has pisimen pal kaja školka! Andal e Anglija, andal e Amerika, andal Němciko, pherdo, pherdo pal amende phirnas. Me odej somas sar koordinatorka, a palis me davas avrenge o informace sar te kerel. Phiravas Ostravate, Broumovoste – odoj mek furt džal e školka. Kecivar la dikhavas he mek dikhav Prahate, kaja Romňi, so ola školka zathodas, imar tiž phuri, na, akor mek čhaj has – phenel: „Děkuju, nebýt tebe, tak jsem nikdy nic takového nedělala.“

LV: A tu palis tiš chudlal e cena pal o Výbor dobré vůle vaš kada, so adaj Rokicaňate kerdan?

IF: He. O Výbor dobré vůle kerelas vareso sar výročí a e Dana Němcovo rodelas vhodné kandidáty na ocenění. Prahate amen palis vičinde, mek has o Havel prezidentos, has odoj spisovatele, vědec, inženýr... a andal o Roma me odoj somas jekh. Mek angl'oda kerde kajso workshopos, so kerlas e Dana Hradcovo andal o OSF, vičinde buter dženen, so vareso kernas ke lende. E Němcovo odoj has, me lake sa vakeravas pal e školka, hoj sar zathodam, sar kerdom kole kmotri – oj but asalas – ale tiš pal oda, sar varekana sam andre školka do pěti, hoj varesave daja hin pohodlna, ta muken le čhaven ke amende dži do odpoledne, ale hoj lenge ačaluavav, bo hin len khere he aver čhave. Ale tiš lake vakeravas pal oda, hoj varekaj phiras tosara pal o čhave ke lende khere – čačes, avka kerahas, anavas len la Terake, joj len vimorlas, urlas le čhaven sar raklore, bo mek has amen o gada, so amenge o džene hordinenas. Urahas le čhaven šukares, dahas len te chal, sikhľuvahas lenca, vakeravas lenca he le dajenca – a čačes rade andre školka phirenas. E školka has projektovo: kerahas kajse kuti – a andre kada kutos has o genda te genel, andre kada kutos sas te bavinel, andre kada kutos te giľavel – a o čhave peske tosara vikidenas, andre savo kutos kamenas te džal. Thovenas peske ajsi kartička, kaj te džanen, či o kutos imar obsazeno, te hin obsazeno, ta

sponzory a ukázala jsem jí dvě holčičky. Povídám: „Nechtěla byste jim dělat kmotru?“ [smích] – „Ano, dobře, budu jim dělat kmotru.“ Domluvily jsme to tak, že jim bude přispívat na jídlo – jejich máma platila stovku a paní Chalupová doplatila zbytek – jako to předtím dělal Ondra s tou kapelou. Fungovalo to dobře, měli jsme víc takových kmoter a pak nám Petra Buzková pomohla sehnat ještě takové větší peníze z mladoboleslavské automobilky. A pak jsme udělali smíšenou třídu, protože jsme chtěli, aby sem chodily i neromské děti. Aby se spolu poznaly a chodily potom spolu do školy. Chodily sem také moc rády. Všechny děti mi říkaly „teto“, protože mi tak říkaly ty romské děti a ty neromské po nich. Ještě dodneška ty neromské děti, teď už jsou samozřejmě velké, dospělé, když se potkáme ve městě, tak mě zdraví – „Ahoj, teto!“ A těch akcí, co jsme dělali!

HS: Jak dlouho to tu fungovalo?

IF: Čtyři roky. Začali jsme v roce 1994 a já jsem pak skončila v roce 1999, odešla jsem, ale zůstaly tu ještě dvě Romky a běželo to dál ještě dva roky. Těch článků, co o naší školce napsali! Jezdili sem lidi z Anglie, z Ameriky, z Německa, to byla spousta návštěv. Já jsem tam dělala koordinátorku a pak jsem informace o tom, jak to tady děláme, předávala dál. Jezdila jsem do Ostravy, do Broumova – tam dodneška taková školka funguje. S tou Romkou, která to tam zakládala, tehdy to byla mladá holka, teď už je taky stará, se občas vídáme v Praze a často mi říká: „Děkuju, nebyť tebe, tak jsem nikdy nic takového nedělala.“

LV: A ty jsi pak za to, co jste v Rokycanech dokázali, dostala i cenu Výboru dobré vůle, že?

IF: Ano. Výbor dobré vůle měl nějaké výročí a Dana Němcová hledala vhodné kandidáty na ocenění. Pozvali nás pak do Prahy, tehdy byl ještě prezidentem Havel, byli tam spisovatelé, tu vědec, tu inženýr... a z Romů jsem tam byla sama jediná. Ještě předtím uspořádali takový workshop, to měla na starosti Dana Hradcová z OSF, kam pozvali víc lidí, co takhle v regionech něco dělali. Byla tam i Dana Němcová, tak jsem jí vyprávěla o té naší školce, jak jsme ji založili, jak jsme zavedli ty kmotry – tomu se hodně smála – ale také o tom, jak jsme někdy ve školce do pěti odpoledne, protože některé ty matky jsou pohodlné a nechávají u nás děti dlouho, ale že tomu rozumím, protože mají doma několik dalších dětí. A taky jsem jí vyprávěla, jak někdy jezdíme ráno pro děti domů – vážně, taky jsem to takhle někdy dělala, děti jsem dovedla Terce já, ona je umyla, vyoblékala jako panenky – protože my jsme tam měly i oblečení, co nám lidi nosili darem. Děti jsme hezky oblékaly, dostaly u nás najíst, učily jsme se s nimi, mluvily jsme s nimi i s matkami – a děti vážně chodily do té školky rády. Ta školka byla projektová: byly tam takové koutky – a děti si ráno vybíraly, do kterého chtějí jít. Daly si tam takovou kartičku, aby se vědělo, když byl nějaký ten koutek už obsazený, a pokud byl obsazený, šly jinam, a když se ta kartička

džanas andre aver a sar lenas e kartička avri, ta šaj odoj džanas, ajso sistemas has, lačho. Ta avka lake vakeravas, sar adaj – aľe me na džanavas, hoj ko hin e Němcovo, až palis pes dodžanľom, hoj poradkiňa prezidentoske, hoj předsedkyně Výboru dobré vůľe. Palis mange avľa pozvánka, kaj te avav pre kadi slavnost, ale na phende, hoj so avľa, hoj chudaha ocenění. Gejľom, o prezidentos has odoj tiž, pherdo džene, denas amenge o diplomu – „Doslechli jsme se, že děláte výbornou práci, pracujete s dětma, a proto jsme se rozhodli vás ocenit.“ Oda has 1995, nebo avka varesar. Ta ko chudľa kaja cena, andal aver fori [asal]? Ta ča e Rokicaňa, pale! [asal]

HS: Tu mek vakerďal pal e Rada rokycanských Romů – kana oda zathoďan?
IF: E Rada rokycanských Romů – oda has avka: o Ondras Giňa vičindas le Romen adaj pre schuza – aľe paš oda kerlas e zabava, bo on bi jinak na avlehas [asal], ta pes kerlas e zabava, aľe mek angle zabava pes vakerlas. Ov akor imar na has poslancos, oda has imar pal oda, a pre kaja schuza phendä, hoj bi kamelas te kerel ajso viboris, na sar e ROİka, na hoj politicko, ale hoj kamel, kaj andr'oda viboris te avel manuša pal sako rodos adej, so has Rokicaňate. Hoj te pes adaj vareso kerla, ta hoj kale džene džana andre kola fameliji a lenge phenena. Ta andal amari famelija somas odoj me, vaš o Giňovci has odoj ov, o Ondras, a mek o Pavel Giňa, mek he leskeri romňi, e Renata, o Andrišis tiš odej has, andal o Mikovci o Peťas the e Tera, mek vareko andal o Duždovci, andal o Gáborovci, Lučkovci, Tomášovci – andal dojekh famelija vareko odoj has. Akor o skini napadňinkernas le Romen, ta pes sdžahas, vakerahas, so kamas te kerel, kaj kamahas te pisinel. A tiš pal e školka vakerahas.

HS: A palis imar odgejľal andre Angľija, na, sar aver Roma Rokicaňtar he pal cale Čechi.

IF: He. Me palis geľom andre Angľija a kana avľom pale khere, ta man iľas o Mišas, o Michalīs Miko, pre Slovo21 a odej pes seznamindom la Jelenaha – e Jelena Silajdžić, na. O Manuše imar has, phirnas odej maj štar berš. A so me odej šunavas... Džanes, pal kajci berša andre Angľija, me na somas ņikhaj, na džanavas, so keren, na has man ņisave kontakti, ņič, ajsi sar diliňi somas. Phendom peske, dikh, kale terne čhaja, e Martina Horvatovo, e Claudie Laburdovo, e Lucka Horvathovo, kana len šundom te vakerel a me somas upľne vedle. Ta phenav, sako vakerel, sako džanel sa, a me na džanav ņič. Ta kada našti. Oda našti kavke me mukav. Chudľom la Jelenaha te vakerel, kaj te kerel kade tiš kola workshopi a kavke kerďom koja Asociace romských žen, kadaj Rokicaňate. Samas štar pandž čhaja, ko kamelas, lavas len ke Praha pre kale workshopi, a pal kada kerďam tiš kajso komunitní centrum. Kerahas kajse veci sar doučování, arakhavas rekvalifikační kurzy, phirnas odoj duj advokatki te pomožinel le Romenge, save sas andro eksekuce, e čhaj miri kerďa tiš peske kale aver čhajenca

vyndala, tak mohly jít tam. Takový dobrý systém to byl. Povídala jsem jí to jako teď vám tady – ale já jsem nevěděla, kdo že to ta paní Němcová je, to jsem se dozvěděla až později, že je poradkyní pana prezidenta a předsedkyní Výboru dobré vůle. Pak mi přišla pozvánka na tu slavnost, ale neřekli mi, co se tam bude dít, že dostaneme ceny. Přijela jsem tam, byl tam i pan prezident a spousta dalších lidí, a dali nám ty diplomy – „Doslechli jsme se, že děláte výbornou práci, pracujete s dětmi, a proto jsme se rozhodli vás ocenit.“ To bylo myslím někdy v roce 1995. A dostal snad tu cenu někdo z nějakého jiného města? [smích] Tak zas už jen ty Rokycany! [smích]

HS: Ty jsi ještě zmínila tu Radu rokycanských Romů – tu jste založili kdy?

IF: Rada rokycanských Romů – to bylo takhle. To pozval Romy na schůzi Ondra Giňa a u toho se udělala zábava, protože jinak by nepřišli [smích], takže byla zábava, ale ještě před ní se udělala schůze. Ondra už tehdy nebyl poslanec, to už bylo později, a na té schůzi navrhl, že bychom založili takový výbor – ale ne politický, jako byla ROİka – ale že by to byl takový výbor, ve kterém by měl zastoupení každý rod, co tu v Rokycanech byl. A že když se bude něco řešit, tihle lidi to dají vědět všem ve svojí rodině. Za naši rodinu jsem tam byla já, za Giňovce tam byl právě Ondra, a ještě Pavel Giňa a jeho žena Renata, taky tam byl Andrej Giňa, za Mikovce tam byl Peťa a Tera, a pak někdo za Duždovce, Gáborovce, Lučkovce, Tomášovce, prostě z každé rodiny tam někdo byl. Tehdy skini napadali Romy, scházeli jsme se a probírali, co je potřeba udělat a kam napsat. A také se tam probírala ta školka.

HS: A ty jsi potom odešla do Anglie, že, jako i další Romové z Rokycan a z celého Česka...

IF: Ano, já jsem pak odešla do Anglie, a když jsem se vrátila, tak mě vzal Míša, Michal Miko, do Slova 21, a tam jsem se seznámila s Jelenou Silajdzíć. Tehdy už fugovaly Manuše, scházely se tam už asi čtyři roky. A co všechno já tam slyšela... Víš co, po těch letech v Anglii, kdy jsem nikde nebyla, nevěděla jsem, co tady v Čechách dělají, neměla jsem žádné kontakty, nic, jsem si připadala jako úplně hloupá. Říkala jsem si – no podívej se na tyhle mladé holky, Martina Horváthová, Cladie Laburdová, Lucka Horváthová – když jsem je slyšela mluvit, byla jsem z nich úplně vedle. Říkám si, tak tady každý mluví, tolik toho ví a já nic. Tak to takhle nejde. Já to takhle nenechám. Promluvila jsem si s Jelenou, aby uspořádala nějaký ten workshop taky tady a takhle jsme pak tady v Rokycanech založily Asociaci romských žen. Bylo nás čtyři pět ženských a kdo chtěl, toho jsme braly do Prahy na ty další workshopy, a potom jsme tady v Rokycanech založily komunitní centrum. Dělali jsme tady různé věci – bylo tu doučování, rekvalifikační kurzy, chodily sem dvě advokátky, co pomáhaly lidem s exekucemi, moje dcera spolu s dalšíma holkama založila

ajso sboros, phirnas ode te skušinel. A palis mek chudňam te kerel oda d'ivadlos – *Djelem, djelem*.

LV: Sar oda zachudľal?

IF: Me phiravas ke Praha furt a e Jelena avke phenlas: „Ilono, řikej něco, ať se zasměju.“ „Tak já ti něco řeknu. Tak si představ, že jsme na letišti, na emigračce, plno Romů, takhle jsme v řadě, čekáme, než nás prošetří a slyším, jak jeden, co byl přede mnou, říká svojí ženě – Čhaje, ča dikh, so hin kode pisimen. Phenel: Co tam je? – No sem dikh! No smoking. Amen na andam o smokingos, ta amen na mukena andre.“ [asal] Ta kolestar ačhilas o d'ivadlos. Vakerel pal oda, sar o Roma adarig odgejle andre Anglija. Bavindam adaj Prahate, pro festivalos Khamoro, a palis pro festivalos Pískoste, Plzňate tiš bavindam. O recenzi has igen lače a o džene but rovenas, sako představení, he o gore.

LV: Ale oda na has tiro peršo teatros, na? Bo tu bavinehas teatros imar andro 90. berša... Abo mek angl'oda? O Amare neni tiž bavinenas vareso?

IF: Na, Amare neni ča gilavenas, bo probinanas he o d'ivadlos, ale palis avľa e revolucija, ta palis e primiera imar na has. A kada peršo teatros amenca kerďa e Ruby. Kana ada šaj ula? La čhake, la Etelake, has akor dešupandž berš, mek aňi na, ta 1993. Ruby McCoughly has herečka, e černoška andal e Amerika, has ade jekh berš. Ajso projektos la has, tiš andal OSF. Phenelas, hoj bi kamelas te kerel ada d'ivadlos a kamelas, kaj odoj te aven he Čechi, he o Roma. Oda has avka – amen has mek angl'oda jekh čtení andre Dejvice, me kodoj genavas andal o *Čorde iħave*, bašavenas pre gitara, no a pal kada pal amende avľa jekh raklo, hoj te šaj amenca spolupracovinel. A jov phendās le Ondraske, hoj pes došundā pal koja Ruby. Joj palis avľa pal amende Rokicaňate, has odoj mek la Aňinkakro rom, o Štefan Červenāk, me, e Aňinka. Kamelas, kaj phiras pal o Roma a natočinas, so jon vakeren a jon kolestar palis kerde scenaris – vakerahas perše pal o mariben, so sas pre Slovensko, no a palis dogejľa až dži adadives. Bavinahas čechika. Phirahas pro zkuški andro Roxy, Prahate – me, o Andrišis, o Ondras the e Etela, a palis o gadže – e Hanka Syslovo a mek duj rakle. Ale o Andrišis našti kada kerelas, ta odgejľa a joj iľa la Margita Reiznerovo. E premiéra has amen andre Roxy a but pes oda pačisalínlas. A palis gejle andre Amerika. Me našti džavas, ale miri čhaj gejľa, the o Ondras, e Hanka a mek o Slepčík, o Ačus, has odoj. Ta kada has miro sar peršo d'ivadlos.

Kavka amen sikhade e daj o dad

LV: Mišlinav, kaj andre kada sa, so keres – o teatros, e literatura, savoro – sikhaves, hoj e romaňi kultura hin barvaľi. Mek sal dajori, baba, hin tut rom... Sar oda, hoj tu sa kada šaj keres?

IF: Ta kada šaj chudľom pal e daj pal o dad. O dad has la datar phureder u sas

takový soubor a chodily sem zkoušet. A pak jsme začali dělat to divadlo – *Djelem, djelem*.

LV: A s tím jsi začala jak?

IF: To bylo takhle. Jezdila jsem často do Prahy a Jelena mi říkala: „Ilono, říkej něco, ať se zasměju.“ – „Tak já ti něco řeknu. Tak si představ, že jsme na letišti, na emigračce, plno Romů, takhle jsme v řadě, čekáme, než nás prošetří, a slyším, jak jeden, co byl přede mnou, říká svojí ženě – Čhaje, ča dikh, co je tam za nápis. Povídá: Co tam je? – No sem dikh! No smoking. Žádný smoking s sebou nemáme, to nás nepustěj.“ [smích] A z toho začalo to divadlo. Je to o tom, jak odsud Romové odcházeli do Anglie. Hráli jsme to pak v Praze, v rámci festivalu Khamoro, a pak na festivalu v Písku a v Plzni. Měli jsme dobré recenze, dost lidí na představení brečelo, i Neromové, co přišli.

LV: Ale tohle nebylo tvoje první divadlo, že ne? Protože ty jsi hrála v divadle už v devadesátých letech... Anebo ještě předtím? Nehrály nějaké divadlo i Amare neni?

IF: Ne, Amare neni jenom zpívaly, tedy zkoušeli jsme i divadlo, ale pak přišla revoluce a premiéra se už nekonala. A to první divadlo s námi dělala Ruby. Kdy to tak mohlo být? Dceři, Etele, bylo tehdy patnáct, vlastně ani ne, tak to byl rok 1993. Ruby McCoughly byla herečka, černoška z Ameriky, která tu byla na rok. Dělala taky nějaký projekt pro OSF. A chtěla dělat divadlo, ale takové, kde by hráli Romové i Neromové. To bylo takhle – my jsme dělali nějaké čtení v Dejvicích, četla jsem tam z knížky *Ukradené děti*, hrálo se k tomu na kytaru a po skončení za námi přišel jeden neromský kluk, že by s námi rád spolupracoval. A on pak Ondrovi řekl, že se dozvěděl o Ruby. Přijela pak za námi do Rokycan. Byl u toho tehdy ještě Štefan Červeňák, jeho žena Aninka a Ondra. Chtěla, abychom obešli místní Romy a Romky a natočili jejich vyprávění, a oni z toho potom sestavili scénář. Mluvil se v něm o válce, jak ji zažili na Slovensku, ale šlo to pak až do dneška. Hrálo se to v češtině. Jezdili jsme na zkoušky do Prahy, do Roxy – já, Andriš, Ondra a Etela, a pak ti Neromové – Hanka Syslová, a ještě dva mladí kluci. Andriš se tomu ale nakonec nemohl věnovat, takže odešel a místo něj v tom účinkovala Margita Reiznerová. Premiéru jsme měli v Roxy a moc se to líbilo. Pak s tím vystupovali i v Americe. Já jsem tenkrát nemohla odjet, ale moje holka jela, jel i Ondra, Hanka a Aču – Jan Slepčík. Tak to bylo moje první divadlo.

Takhle nás vychovali rodiče

LV: Mám pocit, že ve všem, co děláš – ať už to je divadlo nebo literatura – ukazuješ, jak bohatá je romská kultura. A vedle toho jsi ještě máma, babička, máš muže... Jak to všechno můžeš stíhat?

IF: Já jsem to všechno asi pochytila od rodičů. Můj táta byl o dost starší než máma

duchodcas invalidno. E daj od šestnacti roku kerlas buti. Kecivar amenge phenelas, hoj sar porodzinda le phrales, le Andrejis, tak aňi na has pre mateřsko, andal e buti les phirlas khere te del te pijel, bo beřahas nadur la fabrikatar. Furt kerelas buti, bo oda duchodos, so chudelas o dad, has cikno, a amen samas eřta řhave. Ta e daj kerlas buti, kaj te na bokhaľivas, te na phiras řhingerde, kavke. Le gadřijenca phirlas andre buti u o gadřija lake phenenas: „Etelko, hele, ty bys mohla udřlat doma toto, toto by sis mohla koupit, zařidit, tuto uvař...“ Kavka la da sikhavenas, cala berřa lake vareko vareso phenlas. E daj miri avke geľa, phenavas, sar o jekh level řino upreder. Oj has kajsi sluřno. řukar. The goďaver. Hřaba, kaj na dřanelas te genel te pisinel. A miro dad pes andre late dikhelas prostě. E daj sas andre buti a miro dad pes starinlas pal amende. Ov amen vipravinlas andre řkola tosara – e daj mek sar dřalas pandř orendar pre mařina, mek leske phenlas: „Hej,“ viřinlas les Dřindřardo, bo ov has uřo, „Dřindřar, tosara len ker te chal, řunes? Te na dřan bokhale andre řkola.“ [asal] Ta phenavas bi, hoj e daj miri kajci sas imar emancipimen, na, řino, frima. Oj sikhľila kada sa. A miro dad mira dake řigda řiř na zakazinlas.

HS: Keci has la dake, kana avľa adaj pro řechi?

IF: Terňi has, joj uľila 1931, ta prakticki bariľa avri imar adaj, Rokicaňate. Joj tiř cerpinďas pro Slovensko, phenlas, bo but dřene has a na has len so te chal, na has kaj te sovel, pindrangi phirlas, sar has řhaj. Na kamelas te visaľol. Aľe na has barikaňi, na! Joj bi delas te chal he kole nekğoredere manuřes, oda jekh ři Rom, ři gadřo. Kadaj dikhľa, so nevo, hoj hin feder, ta kamelas te dřal furt upreder upreder. A kamelas te predel amenge, amen tiř te avas mek feder. A oj amenge predelas kada, bo amen dikhahas, so oj kerel, na? Bo sas aver Roma, aver romňija, so mek aňi na dřanas pro foros, řa andro kher has furt, pař e řparheta. A amari daj imar sas aver, kajsi, hoj pes urďa řukares – kabelka hordinlas, kavke sar v ředesățtřch letech... Ta oj kada amenge predelas, he o dad.

LV: řaj mek phuřav pal tiro dad – sostar jov sas invalidno? Le maribnastar?

IF: O dad uľila 1918, ta imar has baro, sar has o mariben. Aľe nasvalo has imar ciknovarbastar. O dad pal kada phenlas kavke, aľe e baba tiř – bo e baba phirelas pal amende – ta kavka beřenas a vakernas. A kada peske e baba viřitinlas, hoj sar leske has deřujekh berř, kavke varesar jevende dřalas andro veř kařtenge, bo jov has phureder sar o aver řhave khere, řadřinda a chudľa baro zapal plic. E baba kamľa, hoj ři te bi dřalas o papus ko řhibalo te mangel o verdan, bo len has o graj, kaj les te ľidřal andre řpitaľa o papus. A ov phenda hoj na dřal, hoj mi merel o řhavo, hoj o love khatar lela. E baba rovelas. „Te tu na dřas, ta dřav me!“ Iľas varesavo verdan, thodřa phusa pro verdan, thodřa le dades, he joj korkori les anda andro foros. Mukle les andre řpitaľa a sařarde les, aľe imar has zamukle o pruduřki u nasvalo has calo dřivipen. Andro mariben has andro taboris Plavća,

a byl v invalidním důchodu. Máma od svých šestnácti let pracovala. Kolikrát nám vyprávěla, jak když porodila bráchu, Andreje, tak ani nešla na mateřskou a chodila ho kojit domů z práce, protože bydlela kousek od fabriky, kde dělala. Pořád jen pracovala, protože ten důchod, co dostával táta, byl hodně nízký a nás bylo sedm dětí. Takže máma chodila do práce, aby nás nakrmili a abychom nechodili otrhaní. Chodila do práce s Neromkami a ty jí radily: „Etelko, hele, ty bys mohla udělat doma toto, toto by sis mohla koupit, zařídit, tuto uvař...“ Takhle ji vlastně učily, celé ty roky jí někdo něco radil. A moje máma se tímhle posunula, jak by se řeklo, o kousek výš. Ona byla taková slušná. Krásná. A chytrá. I když neuměla číst a psát. A náš táta se v ní prostě viděl. Takže máma chodila do práce a o nás děti se staral táta, to on nás vypravoval ráno do školy. Máma chodila v pět hodin ráno na vlak a ještě mu připomínala: „Džindžar,“ on byl hrozně vysoký, tak mu říkala Džindžardo, „dej ráno dětem snídani, slyšíš? Ať nejdou do školy o hladu.“ [smích] Dalo by se říct, že moje máma byla už taková emancipovaná, tak trochu, trošičku. Na tohle všechno si přišla sama. A můj táta jí nikdy nic nezakazoval.

HS: Tvoji mamince bylo kolik, když přišla do Čech?

IF: Ona byla mladá, narozená byla v roce 1931, takže prakticky vyrostla už tady v Rokycanech. Ona si taky na Slovenku vytrpěla dost, jak nám vyprávěla, bylo jich doma hodně, neměli co jíst, neměli kde spát, jako malá chodila bosá. Nechtěla se tam vrátit. Ale nijak se nepovyšovala, to ani náhodou! Ona by dala najíst i tomu nejšpinavějšímu člověku, ať Romovi, nebo gádžovi. A tady viděla ten nový svět, že je tu líp, a chtěla se posouvat pořád dál a dál. A taky nám tohle chtěla předat, abychom si i my zase o kousek polepšili. A taky nám to předala, protože my jsme hlavně viděli, jak žije. Protože tady byly i jiné rodiny, Romky, co nikdy nevytáhly patu z domova, jen stály doma u plotny. Ale naše máma už byla jiná, hezky se oblékala – nosila třeba kabelku, jak se nosily v šedesátých letech... Takže to ona nám všechno předala, ona a náš táta.

LV: Můžu se tě ještě zeptat právě na tatínka, jak se z něj stal invalida? To bylo kvůli válce?

IF: Táta se narodil v roce 1918, takže on už byl dospělý, když přišla válka. Ale nemocný byl odmalička. Vyprávěl to takhle – a babička taky, protože k nám chodívala, tak se sedělo a vyprávělo. Babička si tohle pořád vyčítala, že když mu bylo asi jedenáct, tak šel v zimě do lesa na dříví, on byl totiž z jejich dětí nejstarší, promrzl a dostal vážný zápal plic. Babička chtěla, aby děda zašel za starostou, aby jim půjčil vůz, koně totiž oni měli, aby ho děda mohl odvézt do nemocnice. A děda řekl, že nikam nepůjde, že jestli má ten kluk umřít, tak ať umře, protože kde by na to vzal peníze. Babička plakala. „Tak jestli nejdeš ty, pojedu já!“ Někde nějaký vůz sehnala, naházela na něj slámu, položila do něj tátu a ona sama ho

ile odoj le terne manušen, kaj odoj te keren buti, te kopalinen o zakopi. Gejla odoj la pheñaha, the mek le šougoriha. Paľis varesar denašle, a jon, o murša, pes pridine ko partizana, a le partizanenca pes paľis pridine ko Svobodas, ke leskeri armada. A o dad kerelas vaš lenge kada pruzkum, hoj džalas anglal lende, te dikhel, či vareso odoj nane. A avka lenca dogejla dži Prahate. Hin amen papiris, hoj has v odboji a paľis hoj has andro Svazos protifaštických bojovníků. Sar bojovník za svobodu tiš chudla love varesave.

HS: Ta tiri daj tiro dad has imar tiš kajse džene, so na daranas, džanenas but te dokazinel...

IF: Amari daj amaro dad sas kajse bučakere. E daj kamelas te džanel sa, so sas nevo. Kamelas te džanel, sar džal o dživipen. A ov lake nič na zakazinelas. A me furt peske phenavas: Me sar jekhvar avava bari, ta me bi kamás tiš kavke, hoj man te jel kajso rom, so mange te achalol. Bo me dikhavas, sar o murša tiš marnas le romñijen, žarlinenas a kavke. Ta phenav: Me bi kamás te lel kajse romes, so bi mange achalolas, hoj bi šaj geľom te kerel vareso kodoj kavke, sar o bačis kerel, o Andrišis. A ov tiš la romňake na zakazinelas nič, on has avke vichovimen. A o džuvľija, lengre romňija, lendar na has ňiko paš e šparheta, sa amare romňija kernas andro tovarňi buta, na bešenas khere. Kavka amen e daj sikhada a amen kada dikhlam the pre lakre kole kamaradki, so laha kernas buča, romane, ajse štar abo pandž džena. The on imar has činoro upreder, hoj imar pes hazdle čino upre. A amen o terne kamahas te jel mek feder. Sar me genavas o genda perdal o čhave, me kamavas te jel sa: či oda princos, či odi prinzezna, sa kola džene, so has lače. Perdal o berša pes mange sa mire sune achile [asal].

dovezla do města. Nechali si ho v nemocnici a vyléčili ho, ale průdušky už měl poškozené na celý život. Za války byl v táboře v Plavči, tam svezli mladé lidi na práci, kopali tam zákopy. Byl tam se sestrou a se švagrem. Pak se jim nějak podařilo utéct a oni dva chlapi se přidali k partyzánům a s nimi se pak připojili ke Svobodově armádě. Táta pro Svobodu dělal průzkumníka – vysílali ho dopředu, aby zjistil, jestli tam něco není. A takhle s nimi došel až do Prahy. Máme doma potvrzení, že byl v odboji a taky že byl členem Svazu protifašistických bojovníků. A taky jako bojovník za svobodu dostal nějaké peníze.

HS: Tvoji rodiče teda byli také lidi, kteří se nebáli a dost toho dokázali...

IF: Naši byli strašně pracovití. A mámu zajímaly všechny novinky. Chtěla lepší život. A táta jí nic nezakazoval. A já si vždycky říkala: Až já budu jednou velká, taky bych to takhle chtěla, abych měla muže, který mi bude rozumět. Protože jsem viděla i to, jak někteří chlapy na svoje ženy žárlili, bili je... Takže jsem si říkala: Já bych chtěla takového muže, co mi bude rozumět, abych mohla chodit mezi lidi a něco organizovat, jako to dělal náš strejda, Andriš. Ani on svojí ženě nic nezakazoval, i on byl takhle vychovaný. A ženské u nás v rodině, manželky od strejdů, z nich nestála pořádku u sporáku ani jedna. Všechny jezdily dělat do továrny, neseděly doma. Takhle nás tedy naše máma vlastně vychovala, taky jsme to viděly u jejích kamarádek, čtyři pět ženských jich bylo, z těch místních romských rodin, co dělaly spolu v práci. A i tyhle ženské už byly trochu jinde, trochu se posunuly výš. A my mladí, my jsme chtěli být ještě někde výš. Já, jak jsem četla knížky pro děti, tak jsem chtěla být úplně vším: jak tím princem, tak tou princeznou, vždycky těmi hrdiny, co byli dobří. A po těch letech se mi všechny ty sny splnily [smích].

Přehled zmíněných děl Ilony Ferkové

Divadlo⁵

- Djelem, djelem.* (2022). Autorské divadelní představení romského amatérského divadelního souboru TRAJO z Rokycan (režie: Kateřina Volánková, premiéra v roce 2022 v pražském divadle Venuše ve Švehlovce).
- Příběhy přeživších.* (2025). Slovo 21, Divadlo utlačovaných (koordinátorka Natálie Klee, lektorky: Líza Urbanová a Dana Moree, hráli: Zdeněk Daniel, Zdeněk Serinek, Jozef Miker, Stanislav Svoboda, Ilona Ferková, Marcela Surmajová a Emilie Machálková, premiéra v roce 2025 v prostorách Café Husovka v Praze)

Literatura

- Mosarda peske dživipen anglo love* [Zničila si život kvůli penězům]. (1992). Romaňi čhib.
- Sar o Roma avenas pal o mariben pro Čechi / Jak přicházeli Romové po válce do Čech. (1995). *Romano džaniben*, 2(1-2), 89–95.
- Čorde čhave. Ukradené děti.* (1996?). Brno: Romano jehketaniben pre Morava.
- Kalo či parno / Černý nebo bílý. (2000). *Romano džaniben*, 7(4), 40–58.
- Chudlŕom te gondolinel pal o romipen, kana me man zgejlŕom la Milenaha – Začala jsem uvažovat o romipen, když jsem se setkala s Milenou. (2006). *Romano džaniben*, 13(1), 301–315.
- Vakeriben pal e Anglija / Příběhy z Anglie. (2008). *Romano džaniben*, 15(1), 214–229.
- O Roma tiš le klejenca čerkinenas / Romové taky zvonili klíči. (2019). *Romano džaniben*, 26(1), 120–121.
- De mek jekb, Lido! Kaštankuskre vakeribena andal e herňa / Ještě jedno, Lido! Kaštánkovy příběhy z herny.* (2020). Kher.
- Amen.* (2023). Kher.
- „Somas sar diliňi savorestar, so pregejlŕom“ / „Z toho všeho, čím jsem si prošla, ocitla jsem se na pokraji svých sil“. (2025). *Romano džaniben*, 32(2), 104–115.

⁵ Fotografie z obou představení byla otištěna v *Romano džaniben* 2/2025 – viz <https://www.dzaniben.cz/dzaniben/cs/article/view/606/561>